

dr hab. Barbara Weigl, prof. APS
Instytut Psychologii
Akademii Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej
w Warszawie

R e c e n z j a

rozprawy doktorskiej mgr Anny Gorgolewskiej
„Rola wyobrażeń w rozwijaniu umiejętności samokontroli u dzieci w wieku
przedszkolnym z różnych środowisk socjoekonomicznych”
napisanej pod kierunkiem prof.dr hab. Magdaleny Marszał-Wisniewskiej
oraz dr Ewy Jarczewskiej-Gerc
SWPS Uniwersytet Humanistycznospołeczny, Warszawa 2019

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska liczy 185 stron, w tym 140 stron naukowego tekstu (rozbudowana część teoretyczna i dwa moduły empiryczne), ponad 30 stron bibliografii (290 pozycji, głównie anglojęzycznych), załączniki. Przedstawione dla ilustracji liczby pokazują, że mamy do czynienia z rzetelną rozprawą naukową opartą o rozbudowane źródła teoretyczne i metodologiczne.

Praca doktorska mgr Anny Gorgolewskiej składa się z dwóch części, pierwsza opisuje proces budowy psychometrycznego narzędzia do pomiaru samokontroli u dzieci, druga jest raportem z eksperymentu przeprowadzonego w przedszkolnych, naturalnych warunkach z użyciem autorskiej procedury modyfikującej i skonstruowanego narzędzia pomiaru.

Celem badań Autorki było poznanie roli symulacji mentalnych (wyobrażeniowych) w procesie rozwijania (wspomagania) umiejętności samokontroli u dzieci w wieku późno-przedszkolnym pomiędzy 5 a 7 rokiem życia. Dodatkową analizowaną, kontrolowaną zmienną był status socjoekonomiczny rodzin z których pochodziły badane dzieci i jego ewentualny związek z kształtowaniem się umiejętności samokontroli. Problematyka rozprawy mgr Anny Gorgolewskiej mieści się więc na pograniczu psychologii rozwoju, psychologii poznawczej, wychowawczej i społecznej. Ulokowanie problemu i pytań badawczych pomiędzy różne specjalności psychologii czyni pracę ciekawą i oryginalną. Dla mnie osobiście, jako badaczki i

recenzentki szczególną satysfakcję przyniósł fakt, że doktorantka podjęła temat z którym ja zmagalam się (w nieporównywalnie prostszy sposób) 40 lat temu we własnym doktoracie pt. „Formowanie się samokontroli emocjonalnej u dzieci w wieku przedszkolnym i jej wpływ na zachowanie”. Na podstawie dysertacji opublikowałam dwa artykuły w niszowych, niedostępnych już Wydawnictwach Państwowego Instytutu Pedagogiki Specjalnej w Warszawie. Warto dodać na marginesie, że obecnie wywierana, nie lubiana przez młodych naukowców presja na ogólnodostępne publikacje ulokowane (najlepiej) w obiegu międzynarodowym, nie pozwala tak łatwo jak dawniej „gubić” drobniejszych ale często oryginalnych danych empirycznych. Kontynuując wątek osobistych paraleli naukowych i społecznych z działaniami pani Anny Gorgolewskiej chciałabym podkreślić pasję z jaką Autorka dysertacji próbuje tworzyć związki pomiędzy własnymi badaniami naukowymi a praktyką psychopedagogiczną. Akceptuję i cenię u młodych badaczy zaangażowanie społeczne i wplatanie do własnych projektów naukowych wizji aplikacyjnych. Zaangażowanie i troskę Autorki dotyczącą optymalizacji warunków rozwoju dzieci widać też w świadomym doborze do własnych badań, przedszkolaków wychowywanych w rodzinach o zróżnicowanym statusie ekonomiczno-społecznym. Związki pomiędzy przynależnością do „uprzywilejowanej” vs „uboższej” grupy rodzin i kształtowaniem samokontroli u dzieci, czyni Autorka jednym z ważniejszych wątków swoich rozważań.

Przechodzę do omówienia kolejnych części rozprawy. Celem pierwszej części empirycznej (modułu I) było stworzenie trafnego i rzetelnego narzędzia do pomiaru umiejętności samokontroli u dzieci w wieku 5-7 lat. Autorka zrealizowała starannie wszystkie kroki prowadzące do skonstruowania narzędzia psychometrycznego, które nazwała „Skalą Samokontroli dla Dzieci”. Kolejno: -w oparciu o dotychczasową wiedzę zawartą w literaturze przedmiotu dobrała zadania dla dzieci i zoperacjonalizowała wskaźniki; -przeprowadziła badania pilotażowe na 100 przedszkolakach; -utworzyła wstępną wersję skali i przebadła nią prawie 200 dzieci; -zanalizowała psychometrycznie pierwszą wersję narzędzia. Obliczyła wskaźniki rzetelności i trafności; -opracowała ostateczną wersję narzędzia, zanalizowała jego strukturę czynnikową oraz określiła trafność zewnętrzną.

Trafność „wewnętrzna” (wg Elżbiety Hornowskiej - „teoretyczną”) swojego narzędzia oceniała Autorka na kilka sposobów: poprzez oceny sędziów kompetentnych, modyfikację i eliminację prób zachowania, interkorelacje, analizę czynnikową. Trafność „zewnętrzna” (wg Hornowskiej- „kryterialną”) diagnozowała poprzez porównania ze Skalą IDS. Uzyskane w kilku etapach wskaźniki trafności skali można uznać za zadowalające. Podobne wnioski dotyczą wskaźników rzetelności. Nie są one wysokie (korelacje poniżej 0.7) ale akceptowalne. Dużym walorem tej części pracy jest pogłębiona analiza ilościowa i jakościowa osiągniętych rezultatów oraz skonfrontowanie ich z literaturą przedmiotu. Cenne są też autorefleksje Autorki dotyczące diagnostycznej i badawczej przydatności skonstruowanego narzędzia i wskazanie dróg jego ulepszania.

Należy pamiętać, że pomiar skomplikowanego fenomenu psychologicznego jakim jest samokontrola nie może być łatwy i uproszczony, gdyż sama istota zjawiska jest złożona. Dodatkowo, na wskaźniki rzetelności tworzonego narzędzia wpływa fakt rozwojowej „chwiejności” zachowania się dzieci w wieku przedszkolnym. Niestabilność i brak koordynacji różnych sfer motoryczno-poznawczo-emocjonalnych, podatność na dystraktory, zmienne sytuacyjne, w sposób normatywny (tzn. zgodny z typowością i prawidłowościami rozwoju) obniżają spójność pomiarów wszystkich funkcji psychicznych małego dziecka. Fakt podjęcia wysiłku stworzenia psychologicznego narzędzia diagnostycznego dla małych dzieci uważam za godny pochwały, potrzebny i prognozujący dalsze osiągnięcia naukowe i diagnostyczne doktorantki.

Moduł II rozprawy referuje badanie eksperymentalne nad wpływem treningu wyobraźniowego na poziom umiejętności samokontroli u dzieci w wieku późno-przedszkolnym. Autorka sprawdzała również hipotezę o znaczeniu treningu mentalnego w grupach dzieci zagrożonych bądź niezagrażonych ubóstwem. Postawione pytania i hipotezy uważam za ważne i interesujące. Ukazanie roli treningu wyobraźniowego dla rozwoju umiejętności osobistych i społecznych dzieci ma duży walor poznawczy i edukacyjny. Pokazanie, że trening inaczej oddziałuje na dzieci o dużych zasobach społeczno-kulturowych w porównaniu z dziećmi o niskich zasobach ekonomiczno-społecznych może być ważną przesłanką dla organizacji procesu edukacji i wychowania w przedszkolu i w szkole. Pomysł, założenia i operacjonalizację

zmiennych w tej fazie badania oceniam bardzo wysoko. Jednocześnie ten etap badania obarczony jest -moim zdaniem- „grzechem pierworodnym”, który rzutuje na interpretację uzyskanych rezultatów. Autorka założyła eksperymentalny schemat badania 2x2x2 (trening vs brak treningu; grupa zagrożona vs grupa niezagrożona ubóstwem; pomiar pierwszy-pretest i pomiar drugi-posttest). Wyodrębniono więc cztery grupy badawcze I. Manipulacja (trening wyobrażeniowy)+ubóstwo; II. Kontrolna+ubóstwo; III. Manipulacja (trening wyobrażeniowy)+brak ubóstwa; IV. Kontrolna+brak ubóstwa. Wszyscy badani (98 chłopców i 96 dziewczynek) brali udział w dwóch pomiarach samokontroli. Liczebnie grupy były wyrównane.

Ale...

po pierwszym pomiarze nie wyrównano „nasylenia samokontrolą” w grupach eksperymentalnej i kontrolnej oraz zagrożonej i niezagrożonej ubóstwem. Pomiar drugi dotyczył więc grup dzieci o wstępnie już różnym poziomie samokontroli w obrębie poszczególnych wskaźników. Trudno zatem o konkluzje dotyczące skuteczności treningu mentalnego dla (wzrostu?- spadku?- utrzymania?) poziomu samokontroli w poszczególnych zadaniach i grupach przedszkolaków.

Niezależnie od sformułowanego wyżej zastrzeżenia stwierdzam, że moduł II przedstawionej do recenzji dysertacji przyniósł wartościowe propozycje metodyczne i ciekawe wyniki. Szczególnie cenna wydaje mi się propozycja wykorzystania wyobrażeń dzieci i fantazjowania o nich dla wzmocnienia różnych aspektów samokontroli. Nawiążę, z satysfakcją, do fragmentu własnych badań habilitacyjnych i procedurze stymulowania przez nauczycieli procesu fantazjowania o spotkaniu z „obcym” dla redukcji uprzedzeń etnicznych. Po przeczytaniu rozprawy pani mgr Anny Gorgolewskiej wiem, że nurt rozwojowo-edukacyjno-społeczny w polskiej psychologii w kolejnych latach nie zniknie.

Przechodząc do konkluzji recenzji przedstawionej dysertacji stwierdzam, że całość pracy tworzy logiczny i spójny ciąg myślowy będący merytorycznym, oryginalnym wkładem w dziedzinę psychologii którą reprezentuje Autorka. Wszelkie formalne aspekty pracy tzn. język, staranność edycji, przedstawienie literatury,

uporządkowanie tekstu, oceniam bardzo wysoko (w całej rozprawie znalazłam tylko jedną „literówkę”, w dacie na stronie 15!).

Z pełnym przekonaniem uważam, że praca spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim zgodnie z Ustawą o tytule naukowym i stopniach naukowych z dnia 14 marca 2003 roku. Wnioskuje zatem o dopuszczenie mgr Anny Gorgolewskiej do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim.

Barbara Wein

Warszawa, dnia 14 lutego 2020 r.